

źródła monastyczne

56

źródła monastyczne

56

Redaktor serii: Ks. Marek Starowieyski

starożytność

35

APOFTEGMATY

OJCÓW

PUSTYNI

tom 3

ZBIORY ETIOPSKIE (WYBÓR)
MNIJSZE ZBIORY GRECKIE
ZBIORY ŁACIŃSKIE

OPOWIADANIA
DLA DUSZY POŻYTECZNE:
PAWEŁ Z MONEMWAZJI,
JANA MOSCHOSA (WYBÓR)

Przekład:

ks. STANISŁAW KUR, ks. MAREK RYMUZA,
ks. MAREK STAROWIEYSKI

Wstępy i opracowanie:

ks. MAREK STAROWIEYSKI, o. RAFAŁ ZARZECZNY SJ

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Redakcja tomu:

MICHAŁ TOMASZ GRONOWSKI OSB

Korekta:

MATEUSZ CZARNECKI

Skład i łamanie:

PIOTR PROCHWICZ

Projekt okładki i stron tytułowych:

ANDRZEJ CIEPŁUCHA

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów

L.dz. 80/2010, Tyniec, dnia 26.04.2010

† Bernard Sawicki OSB, opat tyniecki

ISBN 978-83-7354-345-4

ISSN 1230-6711

Wydanie I: Kraków 2011

© Copyright for Polish edition by TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów

ul. Benedyktyńska 37

30-398 Kraków

tel. +48 (12) 688-52-90

tel./fax: +48 (12) 688-52-95

e-mail: wydawnictwo@tyniec.com.pl

zamowienia@tyniec.com.pl

www.tyniec.com.pl

SPIS TREŚCI

SKRÓTY.....	7
PRZEDMOWA.....	11

CZĘŚĆ PIERWSZA – APOFTEGMATY

APOFTEGMATY ETIOPSKIE (*przekł. S. Kur*)

WSTĘP

Monastycyzm w Etiopii (<i>E. Cerulli</i>)	17
Etiopska literatura monastyczna (<i>M. Starowieyski</i>).....	55
Bibliografia	63

WIZJA (ŚW. PACHOMIUSZA)	65
-------------------------------	----

WYBÓR APOFTEGMATÓW Z <i>KOLEKCJI MONASTYCZNEJ</i>	71
---	----

Z księgi 13.....	71
------------------	----

Z księgi 14.....	102
------------------	-----

WYBÓR APOFTEGMATÓW Z <i>PATERIKONU</i>	125
--	-----

ZBIORY GRECKIE (*przekł. M. Starowieyski*)

WSTĘP	137
-------------	-----

Nauka duchowa (<i>P. Tirot</i>).....	143
--	-----

Bibliografia	156
--------------------	-----

BŁOGOSŁAWIONEGO HYPERECHIOSA, KAPŁANA

<i>RADY DLA ASCETÓW</i>	159
-------------------------------	-----

MNIEJSZE ZBIORY GRECKIE (*przekł. M. Starowieyski*)

WSTĘP	185
-------------	-----

Bibliografia	188
--------------------	-----

O ROZMYŚLANIACH DWUNASTU PUSTELNIKÓW.....	191
---	-----

PYTANIA I ODPOWIEDZI STARCÓW O MYŚLACH	197
--	-----

JAK NALEŻY PRZEBYWAĆ W CELI I O KONTEMPLACJI

W PYTANIACH I ODPOWIEDZIACH	207
-----------------------------------	-----

ZBIORY ŁACIŃSKIE

ZBIÓR MARCINA Z BRAGI (*przekł. M. Starowieyski*)

WSTĘP	215
Bibliografia	229

SENTENCJE OJCÓW EGIPSKICH KTÓRE Z JĘZYKA

GRECKIEGO NA ŁACINĘ PRZEŁOŻYŁ MARCIN, BISKUP

Z DUMIO 233

NAPOMNIENIA ŚWIĘTYCH OJCÓW (*przekł. M. Rymuza*)

WSTĘP (<i>M. Starowieyski</i>)	257
Bibliografia	260

NAPOMNIENIA ŚWIĘTYCH OJCÓW 261

CZEŚĆ DRUGA

OPOWIADANIA DLA DUSZY POŻYTECZNE

WSTĘP (<i>M. Starowieyski</i>)	337
Bibliografia	345

PAWŁA Z MONEMWAZJI OPOWIADANIA DLA DUSZY

POŻYTECZNE (*przekł. M. Starowieyski*) 349

DODATEK

UTWORY PRZYPISYWANE

PAWŁOWI Z MONEMWAZJI (*przekł. M. Starowieyski*) 401

WYBÓR OPOWIADAŃ BUDUJĄCYCH Z ŁĄKI DUCHOWEJ

JANA MOSCHOSA (*przekł. M. Starowieyski*) 415

INDEKS BIBLIJNY..... 429

INDEKS IMION I NAZW WŁASNYCH..... 435

INDEKS RZECZOWY 451

SKRÓTY

- BHG** *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, 1–3, ed. F. HALKIN, Bruxelles 1957 (Subsidia Hagiographica, 8a); dodatki: *Auctarium Bibliothecae hagiographicae graecae*, 1969 (Subsidia hagiographica, 47); *Novum Auctarium Bibliothecae hagiographicae graecae*, 1984 (Subsidia Hagiographica, 65).
- BHL** *Bibliotheca Hagiographica Latina*, 1–2, Bruxelles 1898–1901; *BHL. Novum supplementum*, ed. H. FROS, 1986.
- BHO** *Bibliotheca Hagiographica Orientalis*, Bruxelles 1910.
- CPG** M. GEERARD, *Clavis Patrum Graecorum*, 1–4, Turnhout 1974–1983; dodatki: *Supplementum*, 1998; *A Cyrillo Alexandrino ad Iohannem Damascenum: Addenda uolumini III*, ed. J. NORET, 2003.
- CPL** E. DEKKERS, AE. GAAR, *Clavis Patrum Latinorum*, Turnhout 1995³.
- CSCO** *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, Paris, Louvain 1903–
- E Ae** *Encyclopaedia Aethiopica*, ed. S. UHLIG i inni, Wiesbaden, 1–2003, 2–2005, 3–2007.
- FS** Festschrift – księga pamiątkowa ku czci
- NAU** F. NAU, wydanie kolekcji anonimowej apoftegmatów z rkps. Coislin. 126, „Revue de l’Orient Chrétien” 18 (1913).
- NDPAC** *Nuovo dizionario patristico e di antichità cristiane*, vol. 1–3, cur. A. DI BERARDINO, Genova–Milano 2006–2008.

- OCA Orientalia Christiana Analecta, Roma 1935–
- OCP „Orientalia Christiana Periodica”, Roma 1923–
- PG J.P. MIGNE, *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, Parisiis 1857–1866.
- PL J.P. MIGNE, *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, Parisiis 1841–1855.
- PO Patrologia Orientalis, wyd. R. GRAFFIN, F. NAU, Paris 1903–
- POK Pisma Ojców Kościoła, Poznań 1924–
- PSP Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, Warszawa 1969–
- ROC „Revue de l’Orient Chrétien”, Paris 1899–1946.
- RSE „Rassegna di Studi Etiopici”, Roma 1941–
- RSO „Rivista degli Studi Orientali”, Roma 1907–
- SCh Sources Chrétiennes, Paris 1941–
- SWP J.M. SZYMUSIAK SJ, ks. M. STAROWIEYSKI, *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Poznań 1971.
- SWPW ks. M. STAROWIEYSKI, *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa Wschodu*, Warszawa 1999.
- WST „Warszawskie Studia Teologiczne”, Warszawa 1983–
- ŹrMon Źródła Monastyczne, Kraków–Tyniec 1993–
- ŹrMon 4 *Apoftegmaty Ojców Pustyni*, t. 1. *Gerontikon. Księga Starców*, przekł. M. BORKOWSKA, wstęp E. MAKOWSKA, E. WIPSYCKA, M. STAROWIEYSKI, red. M. STAROWIEYSKI, 2007³; imię abba i nr apoftegmatu.
- ŹrMon 9 *Apoftegmaty Ojców Pustyni*, t. 2. *Kolekcja systematyczna*, przekł. M. KOZERA, oprac. M. STAROWIEYSKI, 2007³; nr księgi i apoftegmatu.

ŻrMon 35 Św. ATANAZY ALEKSANDRYJSKI, *Żywot św. Antoniego*, przekł. E. DĄBROWSKA, [w:] ŚWIĘTY ANTONI, *Żywot. Pisma ascetyczne*, przekł. E. DĄBROWSKA i inni, wprowadzenie i wstępy E. WIPSZYCKA, 2008, s. 75–146.

LXX Septuaginta

Vulg. Vulgata

Cyfry rzymskie i liczba arabska – zbiór apoftegmatów kolekcji systematycznej w wydaniu Rosweydego: *Vitae patrum. De vita et verbis seniorum sive Historiae Eremiticae Libri X*, ed. H. ROSWEYDI, Antuerpiae 1628² (= PL 73, kol. 855–1022).

PRZEDMOWA

Tom niniejszy stanowi teoretycznie zbiór pism dwojakiemu rodzajowi: apoftegmatów Ojców Pustyni oraz opowiadań dla duszy pożytecznych, czyli budujących. Ta różnorodność tekstów zawartych w tym tomie dobrze ilustruje z jednej strony różnorodność apoftegmatów, z drugiej zaś nieostrość definicji apoftegmatu. Widzimy tu bowiem utwory zaliczane do zbiorów apoftegmatów, jak zbiory greckie, np. *Hyperchiosa*, które stanowią krótkie, nieosobowe sentencje dotyczące życia duchowego. Z drugiej jednak strony niektóre teksty zawarte pośród apoftegmatów, zwłaszcza łacińskich, np. w *Napomnieniach Świętych Ojców*, to po prostu krótkie nowele, zbliżone charakterem do opowiadań budujących. Widzimy więc, jak gatunek apoftegmatu ewoluuje, przechodzi od anonimowych i krótkich sentencji, jakie spotykamy np. w zbiorze Marcina z Bragi, do bogatych opowiadań i prowadzi ku opowiadaniom dla duszy pożytecznych, jakimi są opowiadania Pawła z Monemwazji czy też Jana Moschosa.

Obecny zbiór stanowi kontynuację poprzednich tomów apoftegmatów, jest więc trzecim z kolei tomem *Apoftegmatów Ojców Pustyni* wydanym w serii *Źródła Monastyczne*. Staraliśmy się w nim podać niektóre apoftegmaty dotąd nieprzełożone na język polski lub też wydane ćwierć wieku temu w dawno wyczerpanym tomie 33/2 serii PSP. Pozostaje jednak jeszcze do wydania kolekcja systematyczna grecka oraz apoftegmaty znajdujące

się w ważniejszych zbiorach orientalnych (np. syryjskim, armeńskim czy koptyjskim) oraz w innych dziełach ascetycznych (np. u Pawła Euergetonosa) czy też występujące osobno.

Rozpoczynamy więc tom od wyboru apoftegmatów zachowanych w języku etiopskim, zawartych w dwóch kolekcjach: *Kolekcji monastycznej* oraz w *Paterikonie*, opierając się na wyborze L. Regnault. Zbiór ten opatrzymy wstępem – krótką, syntetyczną pracą o monastycyzmie etiopskim znakomitego włoskiego etiopisty prof. Enrico Cerulliego oraz o etiopskiej literaturze monastycznej. W ten sposób otrzymamy wprawdzie bardzo niedoskonałe, ale przybliżające temat wprowadzenie do monastycyzmu Etiopii. Zarówno tekst Cerulliego jak i prezentowany wybór etiopskich apoftegmatów przejrział, uzupełnił o komentarze oraz najnowszą literaturę o. Rafał Zarzeczny SJ.

Druga grupa pism to wspomniane już utwory greckie, a więc utwór nieznanego skądinąd Hyperechiosa ułożony alfabetycznie (nawiązuje do poezji hebrajskiej i alfabetikonów greckich) oraz krótkie „dialogi” mnichów, które nie są wprawdzie dialogami, lecz zbiorami sentencji zestawionych w formie dialogu, czy raczej pytań i odpowiedzi. Jak już zaznaczyliśmy, mamy tu do czynienia raczej z bezosobowymi sentencjami niż z apoftegmatami, gdzie osoba ojca duchownego odgrywa zasadniczą rolę.

Trzecią grupę stanowią późniejsze łacińskie zbiory apoftegmatów, a więc pochodzący z iberyjskiej sfery kulturowej zbiór Marcina z Bragi (być może przeznaczony

jako wzorzec ascetyczny dla mnichów z założonego przez niego klasztoru św. Marcina w Dumio) oraz późniejszy zbiór systematyczny, którego miejsce powstania jednak jest niepewne, *Commonitiones Sanctorum Patrum* (*Napomnienia Świętych Ojców*), wydany przez wybitnego portugalskiego filologa klasycznego, ks. José Geraldesa Frei-rego¹. Spośród zbiorów iberyjskich brakuje tu jeszcze dużego zbioru systematycznego ucznia Marcina, Paschazjusza z Dumio, związanego ze zbiorem swojego mistrza. Te zbiory łacińskie pokazują, jak monastycyzm egipski przenikał na Półwysep Iberyjski, więc na kresy chrześcijaństwa zachodniego. W tym ostatnim zbiorze widzimy ewolucję gatunku, który traci swoją zwięzłość i stopniowo przeradza w krótkie nowelki monastyczne.

Ostatnia grupa to już prawdziwe opowiadania dla duszy pożyteczne, a więc te pochodzące ze zbioru wczesno-bizantyńskiego Pawła z Monemwazji (X wiek) – zarówno jego opowiadania autentyczne, jak i jemu przypisywane – oraz kilka opowiadań ze zbioru barwnych anegdot budujących o mnichach palestyńskich, jakim jest *Łąka* [*duchowa*] Jana Moschosa (VII wiek); podajemy je tutaj, oczekując na wydanie przekładu tego uroczego dzieła. Opowiadania Jana Moschosa cieszyły się ogromnym powodzeniem w świecie chrześcijańskim, były przekładane i parafrazowane w różnych krajach chrześcijańskiego Wschodu, nawet w dalekiej Etiopii.

¹ Dzieło to trudne do zdobycia otrzymałem dzięki pomocy p. Teresy Symington z Lizbony, której za to serdecznie dziękuję.

Ten stosunkowo niewielki tom pokazuje bogactwo nie tylko ascetyczne monastycyzmu starożytnego, lecz również różnorodność form literackich, w których te treści były wyrażane.

Uwaga: Autorzy poszczególnych przekładów są wymieniani w przypisie na początku utworu oraz w spisie rzeczy. Autorzy tekstów, które stanowią wstępy, są podawani bezpośrednio pod tytułem; autorem pozostałych wstępów jest redaktor niniejszego zbioru. Natomiast o. Rafał Zarzeczny SJ zredagował i uzupełnił część tomu dotyczącą Etiopii.